

SISÄLLYS

Alkusanat.....	9
Johdanto: Kiusaamisilmion luonteen ymmärtäminen.....	11
Miksi kiusaamisväkivalta?.....	11
Puoli vuosisataa kiusaamisväkivallan tutkimusta.....	13
Kiusaamisen määritelmän ympärillä kuohuu.....	15
"Väärin tutkittu?".....	21
Miksi ehkäisyyssä ja puuttumisessa epäonnistutaan?.....	26
Kiusaamisväkivalta ja lain rajat.....	28
Lähteet.....	37

OSA 1 Yksilö, ympäristö ja kiusaamisväkivalta

Kiusaamiseen vaikuttavat tekijät - miksi?.....	41
Kaksi miksi-kysymystä.....	42
Yksilöiden väliset erot.....	43
Koululuokkien väliset erot kiusaamisessa.....	48
Koulujen välisten erojen selittäminen.....	54
Kiusaamisväkivalta eri maissa ja erilaisissa kulttuureissa.....	57
Lähteet.....	60
Terveen kontekstin paradoksi.....	65
Vähemmän kiusaamista, kaikki paremmin?.....	66
Selitysmekanismeja.....	67
Terveen kontekstin paradoksi eri maissa.....	72
Lähteet.....	78

Kuva muita kiusaavista lapsista tarkentuu.....	81
Paha vai pahoin voiva?.....	82
Kiusaavia lapsia on monenlaisia, mutta tietyt piirteet yhdistävät heitä.....	85
Kiusaavien lasten ja nuorten välillä on myös eroja.....	90
Muita kiusanneet nuoret varhaisaikuisuudessa.....	94
Lähteet.....	96
 Kiusattuja tukevat ja puolustavat lapset ja nuoret.....	 99
Kuka auttaa kiusattua?.....	100
Tuleeko kiusatun puolustajasta seuraava kiusaamisen kohde?.....	103
Puolustamista on monenlaista.....	104
Hyötyykö kiusattu siitä, että häntä puolustetaan?.....	106
Miten lisätä kiusattuja tukevaa käyttäytymistä?.....	107
Lähteet.....	110
 Kiusaamisen seurausten tutkimisesta kohti resilienssin tarkastelua.....	 113
Coping- eli hallintakeinot.....	114
Suojaavat tekijät ja resilienssi.....	115
Miten päästää irti? Resilienssi prosessina.....	119
Lähteet.....	121

OSA 2 Kiusaamisen muotoja ja niihin puuttumisen tapoja

Digitaalinen kiusaaminen.....	127
Miksi digitaalista kiusaamista esiintyy vähemmän kuin muita kiusaamisen muotoja?.....	128
Kasvokkainen ja digitaalinen kiusaamisväkivalta: ennakoivat tekijät ja seuraukset.....	130
Digikiusaaminen on älypuhelinajan aikakaudella lisääntynyt - mutta yllättävän vähän.....	134
Siirtyykö kiusaaminen someen koronakevään aikana?.....	136
Miten digitaaliseen kiusaamiseen tulisi puuttua?.....	141
Ehdotus uudeksi kiusaamisväkivallan muotojen luokitteluksi.....	143
Lähteet.....	145

Sisarusten välinen kiusaaminen.....	147
Sisarussuhde on erityinen ihmissuhde.....	148
Sisarusten välinen aggressiivisuus on yleistä - vaan ei aina harmitonta.....	149
Perherakenne, asema sisarussarjassa ja vuorovaikutus perheessä.....	151
Sisarusten välisen kiusaamisväkivallan seuraukset.....	152
Yhteys koulukiusaamiseen.....	153
Lähteet.....	155
Synjivä kiusaaminen.....	157
"Epilaisuus" - kiusaamisen selittäjä vai tekosyy?.....	158
Me vastaan he.....	159
Vähemmistöryhmiin kohdistuva kiusaamisväkivalta.....	163
Ukrainalaislapset suomalaiskouluissa.....	165
Ennakkoluulojen ja synjivän kiusaamisen ehkäisy.....	167
Lähteet.....	170
Yksinäisyys, ostrakismi ja kiusaamisväkivalta.....	173
Yksinäisyys on mielentila.....	174
Ostrakismi on epäsuoraa aggressiota.....	175
Yksinäisyys ja kiusaamisväkivalta.....	176
Nuorten lisääntynyt yksinäisyys.....	178
Yksinäisyyden vähentäminen.....	179
Lähteet.....	182
Kun opettaja kiusaa.....	185
Tutkimuksia ilmiöstä.....	186
Ilmiön yleisyys Suomessa.....	189
Lähteet.....	190

OSA 3 Tutkimukset tukemassa kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista

Kiusaamisen ehkäisyn ohjelmat vähentävät kiusaamisongelmia.....	195
Kiusaamisen vähentämiseksi kehitettyjen ohjelmien vaikuttavuus.....	196
Ikäryhmien väliset erot.....	198
Mitä ovat ohjelmien vaikuttavat ainesosat?.....	200
Vaikutusmekanismit.....	205
Lähteet.....	208
Kiusaamiseen puuttumista on vasta alettu tutkia tarkemmin.....	211
Kaksi näkökulmaa puuttumiseen.....	212
Miten aikuiset puuttuvat kiusaamiseen ja millaisin tuloksin?.....	213
Kiusaamisen tuomitseminen vai empatiaan vetoaminen?.....	214
Korjaako oppilas käytöstään syyllisyyden, surun tai häpeän tunteiden herätessä?.....	217
Pitkittäistutkimus tuottaa uutta tietoa puuttumisen menetelmistä.....	221
Voiko luokan tai koulun vaihtaminen olla ratkaisu?.....	227
Lähteet.....	236
Näyttöön perustuvien toimien juurruttaminen parantaa tuloksia.....	239
Implementointi on toimintamallin toteuttamista ja juurruttamista käytäntöön.....	240
Kannattaako aina kokeilla uutta?.....	243
Lähteet.....	250
Lopuksi.....	253
Liite. Tekijän kiusaamista koskevia julkaisuja aihepiireittäin.....	255

ALKUSANAT

Kiusaamisväkivaltaa on tutkittu puolen vuosisadan verran, ja olen itse ollut siinä mukana yli kolmekymmentä vuotta. Aihetta käsittelevä gradutyöni valmistui vuonna 1992 ja sekä väitöskirjani että ensimmäinen suomenkielinen kirjani *Koulukiusaamisen ryhmäilmionä* vuonna 1998. Tutkimustyöhön liittyy paljon kansainvälistä julkaisemista englannin kielellä, ja tuntuu todella mukavalta ja tarpeelliselta kirjoittaa tutkimustuloksista myös suomalaiselle yleisölle. Riittävän usein sitä ei ole tullut tehtyä.

Omat tutkimukseni ovat koskeneet perusopetuksen kouluissa tapahtuvaa kiusaamisväkivaltaa, mutta laajennan tässä teoksessa näkökulmaa myös muihin ympäristöihin, joissa kiusaamista lasten ja nuorten välillä tapahtuu, nimittäin someen ja kotiin. Vaikka myös aikuisten välistä kiusaamisväkivaltaa on tutkittu muun muassa työpaikoilla, armeijassa ja vankiloissa, rajaan ne tämän kirjan ulkopuolelle. Tarkastelen kiusaamisväkivaltaa psykologiatieteen eli lähinnä yksilöiden ajatusten, tunteiden ja käyttäytymisen sekä ryhmien dynamiikan näkökulmasta. Sivuan myös kulttuurin ja yhteiskunnallisten rakenteiden merkitystä sekä evoluutionäkökulmaa kiusaamiseen.

Johdannossa tuon esille, miten kiusaamisilmiötä on tutkittu eri vuosikymmeniinä, ja pyrin valottamaan erilaisia ristiriitaisiakin näkökulmia siihen. Erilaiset käsitykset ilmiön luonteesta eivät ole yhteensovittamattomia vaan toisiaan täydentäviä. On tärkeää ymmärtää kiusaamisilmiön viheliäinen luonne ja myöntää sekin, ettei puuttumisessa aina onnistuta. Tarkastelen kiusaamista myös lakien ja säädösten näkökulmasta toisaalta koulun juridisia velvoitteita avaamalla ja toisaalta pohtimalla kiusaamisväkivaltaa rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Osassa 1 käsittelen yksilöön ja ympäristöön liittyviä tekijöitä, joilla kiusaamista ja sen seurauksia voidaan selittää, ja avaan muita kiusaavien lasten yhtäläisyyksiä ja eroja. Kerron myös siitä, miksi, miten, ja millaisin seurauksin jotkut lapset tukevat ja puolustavat kiusattuja ja miten rankoistakin kokemuksista voi selviytyä. Osassa 2 valotan, mitä tutkimuksen perusteella tiedetään kiusaamisväkivallan monista muodoista, niiden yleisyydestä ja

niihin vaikuttamisesta. Tarkastelen myös opettajien oppilaisiin kohdistamaa kiusaamista ja epäasiallista kohtelua. Osassa 3 käsittelen tutkimustietoa kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen keinoista ja siitä, voiko luokan tai koulun vaihtaminen olla ratkaisu ongelmaan. Pyrin jokaisessa osassa tuomaan esille esimerkkejä siitä, miten puheena olevia asioita tutkitaan. Teoksen loppuun olen koonnut kiusaamista koskevia julkaisujani aihepiireittäin.

Toivon teoksen olevan hyödyksi lasten ja nuorten kanssa työskenteleville, vanhemmille, tutkijoille, päättäjille tai mistä tahansa syystä kiusaamisväkivallan ilmiötä kiinnostuneille.

Turussa kesäkuussa 2024 Christina Salmivalli

JOHDANTO: KIUSAAMISILMIÖN LUONTEEN YMMÄRTÄMINEN

Miksi kiusaamisväkivalta?

Muutaman viime vuosikymmenen aikana Suomessa on palattu yhä uudelleen samaan kysymykseen: tulemmeko koulukiusaamisesta puhuessamme vähätelleeksi vakavaa asiaa ja tulisiko kiusaamisen sijaan puhua väkivallasta? Lehtien palstoilla on kyselty, miksi toisen lyöminen kadulla tai nakkikioskilla on väkivaltaa mutta koulun pihalla tapahtuessaan sama teko onkin kiusaamista. Olen monessa yhteydessä toistanut oman näkemykseni, että kiusaaminen on aina väkivaltaa – joko fyysistä tai henkistä. En kuitenkaan kannata sitä, että kiusaaminen korvattaisiin väkivalta-termillä tai että koulukiusaamisen sijaan puhuttaisiin kouluväkivallasta.

Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että sana väkivalta saa useimmat ihmiset ajattelemaan fyysistä väkivaltaa. Näin on siitä huolimatta, että esimerkiksi WHO määrittelee väkivallan olevan vallan, kontrollin tai fyysisen voiman tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista siten, että se kohdistuu toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään ja että tämä on omiaan johtamaan fyysisen tai psyykkisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen, perustarpeiden tyydyttymättä jäämiseen tai kuolemaan. Kiusaaminen on kaikkein useimmiten sanallista. Hyvin yleistä on myös epäsuora kiusaaminen, kuten ilkeiden juttujen levittäminen kiusatusta tai hänen sulkemisensa ryhmän ulkopuolelle. Nämä muodot voivat olla seurauksiltaan yhtä vakavia – joskin eri lailla vakavia – kuin fyysinen väkivalta. Pelkään, että väkivallasta puhuttaessa huomio

kiinnittyisi edellä mainittuja aggressiivisuuden muotoja paljon harvinaisempaan fyysiseen käsiksi käymiseen.

Toiseksi vaikka kaikki kiusaaminen on väkivaltaa, kaikki väkivalta ei ole kiusaamista, eikä käsitteitä siksikään voi käyttää toistensa synonyymeinä. Koulun pihalla voi tapahtua fyysisiin vammoihin johtava pahoinpitely. Se on tietysti väkivaltaa, mutta sillä ei välttämättä ole mitään tekemistä kiusaamisen kanssa. Kiusaaminen taas on ilmiö, jolla on tietyt ominaispiirteet riippumatta siitä, onko se fyysistä, sanallista vai ryhmän ulkopuolelle sulkemista tai tapahtuuko se koulun pihalla, somessa vai kotona sisarusten kesken.

Kiusaamisessa yhdelle ja samalle henkilölle aiheutetaan toistuvasti harmia, haittaa tai pahaa mieltä. Joku tai jotkut käyttävät valtaansa tai voimaansa yhden henkilön alistamiseen ja nöyryyttämiseen tavalla, joka on omiaan aiheuttamaan pelkoa ja ahdistusta. Kiusaaminen on myös ryhmäilmiö, ja sitä voi olla vaikea tunnistaa väkivallaksi siksikin, että tekijöitä on usein monta ja kukin tekee ”ihan vain vähän jotain ikävää”. Nämä erilliset, kenties viattoman oloiset teot, joista yhtäkään ei ehkä itsessään voisi kutsua väkivallaksi, muodostavat yhdessä kiusaamisen – joka on yhteen henkilöön kohdistuvaa jatkuvaa väkivaltaa.

Kiusaaminen sanana muistuttaa kiusoittelua ja voi siksi herättää mielikuvan, ettei kysymys olisi vakavasta asiasta – mutta jokin sana tarvitaan tätä ilmiötä kuvaamaan. Kysymys ei ole pelkästään saivartelusta vaan siitä, että kiusaamisilmiön luonteen ymmärtäminen on oikeanlaisen puuttumisen edellytys. Kiusaaminen on väkivaltaa – mutta omanlaistaan väkivaltaa. Voisiko se olla kiusaamisväkivaltaa?

En tiedä, kuka tätä käsitettä käytti ensimmäisenä, mutta ilmausta on nähnyt ja kuullut viime vuosina eri yhteyksissä ja pidän sitä varsin onnistuneena. Kiusaamisväkivalta kertoo, että kyse on toiminnasta, joka täyttää kiusaamisen tunnusmerkit: toistuvuuden, tahallisuuden sekä vallan tai voiman epäsuhtaan. Toisaalta käsite muistuttaa, että kysymys on väkivallasta eli vallan tai voiman väärinkäytöstä siten, että toiminnan kohteelle aiheutetaan vahinkoa. Käsite on kuitenkin pitkä ja kömpelö juurtuakseen arkikäyttöön. Tässä teoksessa viittaankin monessa kohdassa lyhyemmin vain kiusaamiseen. Ajattelen kuitenkin ja kutsun myös lukijan ajattelemaan, että puhe on kiusaamisväkivallasta, joka toisinaan lyhenee kielen taloudellisuuden nimissä kiusaamiseksi.

Puoli vuosisataa kiusaamisväkivallan tutkimusta

Kiusaamisväkivaltaa on tutkittu aika tarkasti viidenkymmenen vuoden ajan. Ensimmäisten vuosikymmenien ajalta on helppo tunnistaa esillä olleet suuret linjat. Viimeistään 2000-luvulla tutkimus lähti yhä useampaan eri suuntaan, ja kaikkien noiden polkujen seuraaminen on vaikeaa. Yritän kuitenkin kuvata sellaisia teemoja, jotka ovat kullakin vuosikymmenellä olleet kiusaamista koskevassa tutkimuskirjallisuudessa vahvasti esillä.

1970-luku: Dan Olweuksen kirja *Hackkycklingar och översittare* ilmestyi vuonna 1973 Ruotsissa. Se perustui tutkimukseen 900 tukholmalaispojasta. Tyttöjä ei Olweuksen mielestä kannattanut tutkia – eiväthän tytöt hänen mukaansa syylistyneet kiusaamiseen. Huomion kohteena olivat erityisesti muita kiusaavat ja kiusatuksi joutuvat pojat. Kirjassa ja sitä seuraavissa julkaisuissa Olweus toi esille myös kiusaamiseen liittyviä ryhmämekanismia, mutta samalla hän korosti, ettei kiusaamiseen yleensä syylisty mikään epämääräinen joukkio, *mobb*, toisin kuin ruotsinkielinen sana *mobbning* antaa ymmärtää, vaan takana on tavallisesti yksi tai muutama aggressiivisesti toimiva lapsi tai nuori.

1980-luku: Dan Olweus, joka asui ja toimi nyt Norjassa, kehitti ensimmäisen kiusaamisen ehkäisyn ohjelman, OBPP:n (*Olweus Bullying Prevention Program*). Hän kiersi maailmalla puhumassa ohjelmasta ja sillä saavutetuista tuloksista, jotka herättivät valtavaa kiinnostusta ja suurta optimismia. 1980-luvulla syntyi myös malleja, joilla pyrittiin puuttamaan kiusaamiseen osallisina olleiden lasten ja nuorten käyttäytymiseen, esimerkiksi Ruotsissa psykologi Anatol Pikasin kehittämä niin kutsuttu Pikasin malli. Suomalaisprofessorit Kirsti Lagerspetz (tuolloin Åbo Akademi, myöhemmin Turun yliopisto) ja Kaj Björkqvist (Åbo Akademi) julkaisivat Olweuksen tutkimusten inspiroimina vuonna 1982 ensimmäiset tšekäläiset tutkimukset kiusaamisesta. He myös aloittivat niin sanotun epäsuoran aggression tutkimuksen vuosikymmenen lopulla Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa, jossa itsekkin toimin tutkimusavustajana 1990-luvun alussa. Epäsuora aggressio tarkoittaa sellaisia aggressiivisia tekoja, joissa aggression kohdetta vahingoitetaan välikäsien kautta, vaikkapa manipuloimalla ryhmän jäseniä niin että heidät saadaan suhtautumaan kielteisesti aggression kohteeseen tai sulkemaan hänet kokonaan ryhmän ulkopuolelle. Epäsuoraa aggressiota alettiinkin tutkia yhtenä kiusaamisen muotona.

1990-luku: Kiusaaminen alettiin yksittäisten aggressiivisten ongelmalasten toiminnan sijaan hahmottaa yhä vahvemmin ryhmäilmiöksi. Lähes samanaikaisesti oma Suomessa tekemäni tutkimus sekä Debra Peplerin ja Wendy Craigin tutkimukset Kanadassa korostivat sitä, miten kiusaamista sivusta seuraavat lapset reagoivat kiusaamistilanteisiin ja mikä vaikutus heidän sanoillaan, teoillaan tai tekemättä jättämisillään on kiusaamisen loppumiseen, jatkumiseen tai jopa yltymiseen. Yksikään tuon jälkeen julkaisemani tutkimus ei ole toistaiseksi tullut yhtä tunnetuksi ja yhtä paljon viitatuksi kuin vuonna 1996 *Aggressive Behavior* -lehdessä ilmestynyt ensimmäinen julkaisuni aiheesta¹. Yhä useammat tutkijat ryhtyivät selvittämään kiusaamista sivusta seuraavien lasten toimintaa ja sen vaikutuksia. Tämä tutkimuslinja jatkuu edelleen varsin aktiivisena.

2000-luku: Kiinnostus ryhmänormien tutkimukseen ja ylipäätään kiusaamista edistäviin tai ehkäiseviin koululuokkien tai koulujen ominaisuuksiin heräsi samalla kun niin sanottujen monitasomallien* käyttö tutkimusaineistojen analysoinnissa yleisty. Internetin ja älypuhelimien käytön lisääntyessä digitaalisen kiusaamisen tutkimus alkoi. Myös syrjivä kiusaaminen, josta on käytetty englannin kielellä ainakin nimityksiä *bias-based*, *prejudice-based*, *stigma-based* ja *identity-based bullying*, alkoi nousta yhä useampien tutkimusjulkaisujen otsikoihin. Yhä uusia kiusaamisen ehkäisyohjelmia kehitettiin ja arvioitiin, ja ensimmäinen meta-analyysi** niiden vaikuttavuudesta julkaistiin vuosikymmenen lopussa.

2010-luku: Uutena näkökulmana alettiin tutkia sisarussten välistä kiusaamista. Niin digitaalisen kuin syrjivänkin kiusaamisen tutkimus jatkoi kasvuaan, samoin kiusaamista sivusta seuraavien ryhmän jäsenten merkitys kiusaamisväkivallassa. Kiusatuksi joutumisen pitkän aikavälin seurauksista alkoi kertyä yhä enemmän näyttöä, kun alkuvaiheen tutkimuksiin osallistuneita lapsia – nyt aikuisiksi kasvaneita – kutsuttiin osallistumaan seurantatutkimuksiin. Kiusaamisväkivallan ja sen seurauksien tutkimuksessa alettiin kiinnittää huomiota myös perimään käyttäen menetelminä sekä kaksostutkimuksia että molekyylogeneettisiä analyyseja. Samaan aikaan heräsi entis-

---

* Monitasomallella voidaan havaita yksilöiden, koululuokkien tai koulujen välisiä eroja ja tekijöitä, jotka selittävät näillä eri tasoilla esiintyvää vaihtelua, esimerkiksi mitkä tekijät vaikuttavat yksilöiden välisiin eroihin tai koulujen välisiin eroihin kiusaamisessa.

** Meta-analyysi on eräänlainen ”analyysi analyyseista” eli siinä kootaan yhteen kaikki aiheesta (tässä tapauksessa: kiusaamisen vastaisten ohjelmien vaikuttavuudesta) tehdyt tutkimukset ja lasketaan näissä erillisissä tutkimuksissa saatujen tulosten perusteella ohjelmien keskimääräinen vaikuttavuus.

tä enemmän keskustelua kiusaamista yllä pitävistä yhteiskunnallisista rakenteista ja tarpeesta määritellä koko kiusaamisen käsite uudelleen erityisesti kriittisen pedagogiikan piirissä. Tämä keskustelu jatkuu edelleen.

2020-luku: Tätä vuosikymmentä on vielä jäljellä, ja aika näyttää, mikä sen ensisijainen anti kiusaamisväkivallan tutkimukselle tulee olemaan. Tällä hetkellä oma mielenkiintoni suuntautuu yksittäisiin kiusaamistapauksiin puuttumiseen ja erityisesti siihen, miksi puuttumisessa toisinaan epäonnistutaan. Tähän liittyy myös vuonna 2018 terveen kontekstin paradokseksi (ks. s. 65) nimeämäni ilmiö, jota omassa ryhmässäni on tutkittu paljon. Toinen kiinnostava teema on resilienssi, jonka ansiosta jotkut selviytyvät vaikeistakin lapsuuden ja nuoruuden aikaisista kiusatuksi joutumisen kokemuksistaan huolimatta hyvin.

Kiusaamisen määritelmän ympärillä kuohuu

Kansainvälisen akateemisen keskustelun aiheeksi nousee silloin tällöin tarve kiusaamisen uudelleen määrittelylle. Kiusaaminenhan on 1970-luvulta lähtien määritelty toistuvasti yhteen ja samaan henkilöön kohdistuvaksi tahalliseksi negatiiviseksi toiminnaksi, jolle on ominaista valta- tai voimasuhteiden epätasapaino. Dan Olweus, jolta kyseinen määritelmä on peräisin, halusi erottaa kiusaamisen yksittäisestä aggressiivisesta teosta (siksi ”toistuvasti”), vahingossa tapahtuvasta harmin tai haitan aiheuttamisesta (siksi ”tahalliseksi”) ja kahden tasaväkisen oppilaan riidoista, tappeiluista tai toinen toisensa loukkaamisesta, vaikka se olisi toistuvaakin (siksi ”valta- tai voimasuhteiden epätasapaino”).

On syytä pysähtyä hetkeksi miettimään, miksi määritelmiä ylipäätään tarvitaan – mikä on niiden tarkoitus? Ensinnäkin määritelmä helpottaa keskustelua ilmiöstä, kun tiedetään, että kaikki keskustelijat puhuvat samasta asiasta. Joidenkin konkreettisten arkipäivän käsitteiden (”pöytä” tai ”kissa”) merkitys on niin itsestään selvä, että kaikki tietävät, mihin niillä viitataan. Tieteellisten käsitteiden tapauksessa asia on toisin, sillä ne koskevat abstrakteja ilmiöitä. Tieteessä on usein kysymys ilmiöiden luonteen selvittämisestä sekä niiden syistä ja seurauksista. Siksi on erityisen tärkeää varmistaa, että kaikilla keskusteluun osallistujilla on yhteinen näkemys siitä, mistä on puhe.

Määritelmien keskeinen tarkoitus on erottaa ilmiö muista lähellä olevista ilmiöistä. Esimerkiksi edellä kuvattu kiusaamisen määritelmä sisältää kolme piirrettä, joiden

avulla kiusaaminen erotetaan yksittäisistä teoista, vahingossa tapahtuneista harmin aiheuttamisista tai tappeluista. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa* määritelmä myös ohjaa ilmiön mittaamista. Usein esimerkiksi halutaan tietää, kuinka yleinen jokin ilmiö on tai millaisia muutoksia siinä on tapahtunut vaikkapa vuosikymmenen aikana. Määritelmä ohjaa sitä, miten ilmiöstä kysytään esimerkiksi opettajilta tai lapsilta itseltään ja mikä lasketaan kiusaamiseksi.

Hyvä määritelmä on lyhyt, mielellään yhden virkkeen mittainen – sen keskeinen sisältö ovat juuri ne piirteet, jotka erottavat ilmiön muista ilmiöistä. Määritelmän on myös oltava helposti ymmärrettävä ja yksiselitteinen, varsinkin kun kyseessä on kiusaamisen kaltainen ilmiö, josta ei keskustella ainoastaan tutkijoiden kesken vaan myös opettajien, vanhempien ja lasten parissa. Kiusaamisen määritelmät, joita aika ajoin tutkimuskirjallisuudessa on esitetty, ovat aivan viime aikoihin asti olleet erilaisia variaatioita alkuperäisestä teemasta. Esimerkiksi kiusaamisväkivaltaa 1990-luvulta lähtien tutkinut brittiprofessori Peter Smith määritteli sen ”systemaattiseksi vallan väärinkäytöksi”², ja evoluutiopsykologiaan erikoistunut kanadalaisprofessori Anthony Volk ehdotti määritelmäksi ”aggressiivista, tavoitteellista käyttäytymistä, joka aiheuttaa toiselle yksilölle vahinkoa epätasapainoisen valtasuhteen kontekstissa”³.

Vuonna 2011 Yhdysvalloissa opetusministeriö (U.S. Department of Education) ja Centers for Disease Control and Prevention (CDC) nimesivät 12 henkilön asiantuntijapaneelin työstämään yhteistä kiusaamisen määritelmää, jota voitaisiin käyttää laajasti erilaisissa selvityksissä ja tutkimuksissa eri tieteenaloilla. Raportti työstä ilmestyi vuonna 2014⁴, ja siinä kiusaaminen oli määritelty *ei-toivotuksi aggressiiviseksi käyttäytymiseksi, johon liittyy vallan epätasapaino ja joka toistuu useita kertoja tai jolla on suuri todennäköisyys toistua. Tekijänä on yksi tai useampi sellainen lapsi tai nuori, joka ei ole kiusatun sisarus tai seurustelukumppani. Kiusaaminen saattaa aiheuttaa harmia tai kärsimystä kiusatulle, mukaan lukien fyysiset, psykologiset, sosiaaliset tai koulunkäyntiin liittyvät haitat.***

* Kvantitatiivinen tutkimus on määrällistä tutkimusta. Se perustuu numeeriseen muotoon saatettavien tietojen keräämiseen ja analysointiin toisin kuin kvalitatiivinen, laadullinen tutkimus, jonka aineistoa käsitellään esimerkiksi tekstimuotoisena.

** ”Bullying is any unwanted aggressive behavior(s) by another youth or group of youths who are not siblings or current dating partners that involves an observed or perceived power imbalance and is repeated multiple times or is highly likely to be repeated. Bullying may inflict harm or distress on the targeted youth including physical, psychological, social, or educational harm.”

Määritelmä oli varsin lähellä alkuperäistä Dan Olweuksen esittämää määritelmää, mitä Olweus hieman pisteliäästi kommentoikin vuoden 2017 World Anti-Bullying Forumissa (WABF), jossa kiusaamisen uudelleen määrittelyn tarpeesta jälleen keskusteltiin. Olweus totesi: ”Yhdysvalloissa komitea istui useita vuosia määrittelläkseen kiusaamisen uudelleen ja päätyi lopulta minun alkuperäiseen määritelmäni.” Tottahan se olikin. Tosin uudessa määritelmässä otettiin kantaa myös kiusaamisen seurauksiin, mikä ei oikeastaan ole määritelmän asia ja mikä kylläkin saman tien vesitettiin toteamalla, että kiusaaminen *saattaa* aiheuttaa haittaa ja kärsimystä. Sisarukset ja seurustelukumppanit suljettiin ulkopuolelle, sillä tämän oli tarkoitus olla nimenomaan koulukiusaamisen määritelmä.

Laajaa huomiota saanut keskustelu kiusaamisväkivallan määritelmän ympärillä alkoi kuitenkin vasta vuonna 2021. Kyseisenä vuonna järjestetyssä World Anti-Bullying Forumissa UNESCO:n edustajien kanssa työskennellyt työryhmä esitteli uuden kiusaamisen määritelmän. Sen voisi kääntää suomen kielelle jotakuinkin seuraavasti: *”Koulukiusaaminen on sosiaaliseen verkostoon kuuluvien oppilaiden välistä kasvokkaista tai verkossa tapahtuvaa käyttäytymistä, joka aiheuttaa fyysistä, emotionaalista tai sosiaalista haittaa kohdeoppilaille. Sille on ominaista vallan epätasapaino, jonka mahdollis-tavat tai estävät koulujen ja koulutusjärjestelmän sosiaaliset ja institutionaaliset normit ja konteksti. Koulukiusaaminen viittaa vertaisten ja aikuisten tehokkaan puuttumisen ja välittämisen puutteeseen.”**

Määritelmän esittäjät kutsuivat yhdessä WABF:n järjestäjien kanssa tapahtumaan osallistuneita henkilöitä eli tutkijoita sekä ministeriöiden, kuntien ja koulujen edustajia eri maista vastaamaan online-kyselyyn, jossa kysyttiin näkemyksiä määritelmästä ja siitä, miten tutkijat ja koulujen ammattilaiset aikovat sitä hyödyntää. Kiusaamista pitkään tutkineet asiantuntijat olivat hämmentyneitä ja monet jopa vihaisia. Mikä tässä määritelmässä oikein suututti?

Ensinnäkin määritelmän lanseeraamiseen johtanut prosessi oli epäonnistunut. Oli hyvin erikoista, että pieni, suljettu työryhmä muodosti määritelmän ja esitteli sen tutkijoista ja kouluissa työskentelevistä ammattilaisista koostuvalle yleisölle. Sen sijaan, että määritelmä olisi esitelty yhtenä kiusaamistutkimuksen näkökulmana, annettiin ymmärtää, että kiusaamisen määritelmä on nyt muuttunut. Tavassa, jolla asia esitettiin, oli jotakin suorastaan julistuksenomaista.

---

* ”School bullying is in-person and online behaviour between students within a social network that causes physical, emotional or social harm to targeted students. It is characterized by an imbalance of power that is enabled or inhibited by the social and institutional norms and context of schools and the education system. School bullying implies an absence of effective responses and care towards the target by peers and adults.”

Määritelmän sisällössä puolestaan ihmetytti se, että siinä pyrittiin selittämään ilmiön syitä, seurauksia sekä siihen yhteydessä olevia tekijöitä. Kuten edellä kuvasin, minkä tahansa määritelmän tarkoitus on luoda rajat tai kriteerit, joiden avulla voimme erottaa ilmiön muista, lähellä olevista ilmiöistä. Määritelmän tarkoitus ei ole esittää analyysia ilmiön syistä – se on ilmiötä koskevan teorian ja tutkimuksen tehtävä. Lisäksi uusi määritelmä ei ollut lyhyt eikä se auttanut ilmiön mittaamisessa vaan pikemminkin näytti tekevän tästä mahdotonta. Se ei myöskään ollut helposti ymmärrettävä.

Katsotaanpa tarkemmin tuota määritelmää. Ensinnäkin siinä todetaan kiusaamisen olevan ”sosiaaliseen verkostoon kuuluvien oppilaiden välistä kasvokkaista tai verkossa tapahtuvaa käyttäytymistä, joka aiheuttaa fyysistä, emotionaalista tai sosiaalista haittaa kohdeoppilaille”. Alkuperäiseen määritelmään on lisätty paljon, mutta mitä on jätetty pois? Olennainen pois jätetty piirre on kiusaamiskäyttäytymisen tahallisuus; kiusaaminen onkin mitä tahansa fyysistä, emotionaalista tai sosiaalista haittaa aiheuttavaa käyttäytymistä, olipa se tarkoituksellista tai ei.

Aikaisemmissa määritelmissä sana ”tahallinen” tai ”tarkoituksellinen” on kuitenkin tärkeä, sillä se sulkee pois vahingossa aiheutetun harmin. Mikä tahansa, minkä käyttäytymisen kohde kokee ikäväksi, voidaan uuden määritelmän mukaan katsoa kiusaamiseksi. Toisinaan näkeekin sanottavan, että jos joku kokee tullessa kiusatuksi, hän on tullut kiusatuksi. Aivan näin asia ei voi olla. Vaikka jokaisen *kokemus* on oikea ja tärkeä, ei se voi määrittää, onko kiusaamista tapahtunut vai ei. Tahallisuuden vaatimus ei kuitenkaan tarkoita, että kiusaava oppilas voisi mitätöidä toiseen kohdistamansa kiusaamisen sanomalla: ”En tiennyt, ettei tämä ole hänestä hauskaa”. Minusta tahallisuuden tulkitsemista auttaa oikeusprosesseissakin käytetty ”kohtuullisen henkilön” standardi. Sillä tarkoitetaan, että normaaliälyisen, järkevästi ajattelevan ihmisen tulisi ymmärtää toiminnan haitallisuus. Toisin sanoen teko on tahallinen, kun tekijä kehitystasonsa huomioon ottaen ymmärtää, hänen *tulisi ymmärtää* tai hänen *voidaan olettaa ymmärtävän*, että toiminta aiheuttaa harmia tai haittaa, mutta hän tekee sen silti. Viimeistään silloin, kun toista kiusanneelle lapselle tai nuorelle kerrotaan, ettei toiminta ole toisesta hauskaa vaan tuntuu varsin ikävältä, haitallisen toiminnan tulee loppua – muussa tapauksessa kysymys on tahallisesta kiusaamisesta.

Kiusaamisen uusi määritelmä jatkuu: ”Sille on ominaista vallan epätasapaino, jonka mahdollistavat tai estävät koulujen ja koulutusjärjestelmän sosiaaliset ja institutionaaliset normit ja konteksti.” Tässä otetaan kantaa siihen, mikä aiheuttaa kiusaamiseen liittyvän vallan epäsuhtaisuuden: yhteiskunta ja sen osana koulu, jonka normit

määrittelevät, kuka on arvokas. Kiusaaminen katsotaan yhteiskunnassa tai koulussa esiintyvien valtarakenteiden peilikuvaksi.

Toki yhteiskunnan normit vaikuttavat siihen, keitä kiusataan. Esimerkiksi yhteiskunnassa heikommassa asemassa oleviin vähemmistöihin kohdistuu muita enemmän kiusaamista (ks. luku Syrjivä kiusaaminen). Mutta tarkoittavatko määritelmän laatijat, etteivät tapaukset, joissa yhteiskunnassa syrjityn vähemmistön edustaja kiusaa enemmistön edustajaa tai joissa vertaisryhmässä suosittua tai opettajan suosimaa oppilasta tai luokan kaikkein etuoikeutetuimmassa asemassa olevaa oppilasta kiusataan, olisi kiusaamista ollenkaan? Valtahan voi perustua myös puhtaasti eroon fyysisessä voimassa tai iässä tai siihen, että kiusaavia oppilaita on monta yhtä vastaan, ei ainoastaan yhteiskunnan valtarakenteisiin ja sosiaalisiin normeihin.

Määritelmä jatkuu edelleen: ”Koulukiusaaminen viittaa vertaisten ja aikuisten tehokkaan puuttumisen ja välittämisen puutteeseen.” Myöskään se, miten vertaiset ja aikuiset reagoivat kiusaamiseen, ei voi määritellä, onko kyseessä kiusaaminen vai ei. Se, jäävätkö kiusatut vaille tukea ja huolenpitoa, on tutkimuksin selvitettävä asia eikä sellainen, joka tulisi päättää etukäteen ilmiötä määriteltäessä – se ei *määritä* kiusaamista. Ei kai tarkoitus ole sulkea kiusaamisen käsitteen ulkopuolelle sellaisia tilanteita, joissa aikuiset ja vertaiset tukevat kiusatuksi joutuvaa henkilöä?

Ymmärrän, että uusi määritelmä haluaa korostaa koulun ja koko yhteiskunnan normien vaikutusta kiusaamisilmiöön, enkä kiistä niiden vaikutusta. Samalla se kuitenkin häivyttää tosiasian, että kysymys on tarkoituksellisesta pahaa mieltä, harmia tai haittaa aiheuttavasta käyttäytymisestä – kutsutaanpa tätä aggressiivisuudeksi tai vaikkapa ilkeydeksi. Tuo käyttäytyminen on psykologian näkökulmasta kiusaamisen ilmiö, johon voimme osoittaa ja sanoa: ”Tuo on kiusaamista.” On toinen asia, mitkä tekijät yksilöissä, vertaisryhmässä tai yhteiskunnassa sitä selittävät.

Uusi määritelmä herätti laajaa vastustusta – toki sillä oli tukijoitakin. Muutamat tutkijat – itseni lisäksi muun muassa professorit Peter Smith ja Dagmar Strohmeier – ehdottivat tieteellisiin argumentteihin pohjaavaa keskustelua asiasta kehityspsykologian julkaisusarjassa. Määritelmän kehittänyt työryhmä kuitenkin vetäytyi ja totesikin työn olevan vielä kesken. Heidän mukaansa määritelmä ei ollutkaan valmis ja saadun palautteen perusteella sitä tulee kehittää edelleen. Peter Smith organisoikin aiheesta pyöreän pöydän keskustelun Rhodoksella kehityspsykologian kongressissa keuhalla 2022 – saimme sinne mukaan myös UNESCO:n edustajan. Huone oli tupaten täynnä väkeä, monet ottivat kantaa määritelmään ja aiheesta keskusteltiin vilkkaasti.

WABF:n järjestävä ruotsalainen Friends-organisaatio perusti UNESCO:n edustajien kanssa uuden työryhmän. Tällä kerralla mukaan kutsuttiin kaikki halukkaat. Tu-loksena oli jälleen uusi kiusaamisen määritelmä, joka esiteltiin yleisölle syksyn 2023 World Anti-Bullying Forumissa USA:ssa. Nyt ehdotettu määritelmä kuului seuraavasti: ”*Koulukiusaaminen on vahingollinen sosiaalinen prosessi, jolle on ominaista sosiaalisista ja institutionaalisista normeista juontuva vallan epätasapaino. Se on usein toistuvaa ja ilmenee ei-toivottuna oppilaiden tai kouluhenkilökunnan välisenä käyttäytymisenä, joka aiheuttaa fyysistä, sosiaalista ja emotionaalista haittaa kohteena oleville yksilöille tai ryhmille sekä laajemmalle kouluyhteisölle.*”

Tässäkin määritelmässä pyritään kuvaamaan, mikä kiusaamisen taustalla olevan vallan epäsuhdan saa aikaan ja millaisia seurauksia kiusaaminen aiheuttaa. Toki mukana ovat myös toistuvuus ja ei-toivottu käyttäytyminen. Silti voidaan hyvällä syyllä kysyä, auttaako edellä kuvattu määritelmä esimerkiksi opettajia tai oppilaita alkuperäistä määritelmää paremmin tunnistamaan kiusaamisen sitä kokiessaan tai havaitessaan. Ymmärtävätkö he edes, mitä siinä sanotaan?

Tätä uusinta määritelmää ei vuonna 2023 enää esitetty alkuperäisen määritelmän korvaajana vaan pikemminkin ehdotuksena ja keskustelun avaajana. Halukkaita kommentoijia oli tilaisuudessa jonoksi asti, mutta aikaa ei ollut varattu riittävästi, jotta he olisivat saaneet sanoa sanottavansa.

Mielestäni sekä kiusaamisen uusi määritelmä (2021) että ”uusi määritelmä 2.0” (2023) epäonnistuivat nimenomaan määritelmänä. Niissä esitetty kuvaus kiusaamisesta on pikemminkin näkökulma tai viitekehys. On selvää, että eri taustoista ja eri tieteenaloilta tulevat tutkijat näkevät ilmiön eri tavalla ja selittävät sen syitä eri tavalla. Sekin on totta, että psykologisesta aggressiotutkimuksesta kumpuava näkökulma kiusaamiseen on pitkään hallinnut ilmiöstä käytävää keskustelua. Erilaisia näkökulmia tarvitaan. Jotta vuoropuhelu on mahdollista, tulee keskustelijoilla kuitenkin olla yhtenevä käsitys siitä, mistä ilmiöstä puhutaan.

---

* ”School bullying is a damaging social process that is characterized by an imbalance of power driven by social (societal) and institutional norms. It is often repeated and manifests as unwanted interpersonal behavior among students or school personnel that causes physical, social, and emotional harm to the targeted individuals or groups, and the wider school community.”

”Väärin tutkittu?”

Johtuuko kiusaaminen yksilön ominaisuuksista vai ryhmän dynamiikasta? Selittävätkö sitä biologia vai kulttuuriset normit ja yhteiskunnan rakenteet? Löytyykö juurisyy kotoa vai koulusta? On aivan selvää, että mikään edellä mainituista selityksistä ei ole ainoa oikea, vaan ilmiölle on monia erilaisia täysin perusteltavissa olevia selityksiä. On aivan yhtä oikein sanoa, että yksilön perimä vaikuttaa lapsen todennäköisyyteen kiusata muita, kuin väittää, että kiusaamista selittävät koulun kulttuuri, kotikasvatus tai yhteiskunnan normit. Nämä kaikki voivat liittyä asiaan, mutta niillä voidaan selittää sitä hieman eri näkökulmista.

Edellä kuvaamani kiusaamisen määritelmän ympärillä käyty keskustelu juontuu osaltaan siitä, että kiusaamista tutkivat alun perin psykologian alan tutkijat. Psykologiassa kiinnostuksen kohteina ovat erityisesti yksilöiden ajattelu ja toiminta sekä toki myös erilaiset ryhmäilmiöt. Ryhmiäkin tutkitaan psykologiassa usein siitä näkökulmasta, miten yksilöön vaikuttavat esimerkiksi ryhmän normit tai niin sanottu ryhmäpaine eli mukautuminen vertaisten ajatuksiin tai toimintaan. Kun kiusaamisilmiö alkoi kiinnostaa muiden alojen edustajia, he toivoivat, että kiusaamista tarkasteltaisiin yhteiskunnallisena ilmiönä. Erityisesti niin sanotun kriittisen pedagogiikan edustajat katsoivat, että kiusaaminen kytkeytyy olemassa olevaan yhteiskuntajärjestykseen. Kriittisen teorian mukaan tutkijoiden ei pidä pyrkiä ainoastaan ymmärtämään tai selittämään ilmiöitä vaan myös kritisomaan yhteiskuntaa, paljastamaan sen rakenteita ja muuttamaan niitä. Kriittinen teoria ei pyrikään objektiivisuuteen, vaan se kritisoi ja ottaa kantaa – erityisesti yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin. Käytetyt tutkimusmenetelmät ovat yleensä laadullisia ja perustuvat näkemykseen, että tutkijat ja tutkimuksen kohteet ovat tasavertaisia tiedon tuottajia.

Kaltaiseni kvantitatiivisia menetelmiä käyttävän psykologian alan tutkijan lähtökoh- ta on yleensä vaihtelun selittäminen jossain ilmiössä. Hän voi tarkastella esimerkiksi kiusaamiskäyttäytymisessä esiintyvää vaihtelua yksilöiden välillä, koululuokkien välillä, koulujen välillä, kaupunkien välillä, maiden välillä tai vaikkapa hyvin erilaisten kulttuurien välillä – mikäli tutkimusaineistossa on riittävästi yksilöitä eri luokista, kouluista, kaupungeista ja niin edelleen. Se, miltä tasolta tutkija hakee selityksiä, riippuu siitä, kiinnostavatko häntä erityisesti yksilöiden (miksi Matti kiusaa enemmän kuin Pekka), koulujen (miksi Kirkonkylän koulussa kiusataan enemmän kuin Keskuskoulussa) tai vaikkapa maiden (miksi Latviassa esiintyy enemmän kiusaamista kuin Suomessa) väli- set erot. Hän voi olla kiinnostunut myös vaihtelusta yksilön käyttäytymisessä eri ajan-

kohtina, eri ihmissuhteissa tai erilaisissa ympäristöissä. Tällöin kysymys voi olla, miksi Matti kohtelee muita huonosti tietynlaisissa tilanteissa tai konteksteissa mutta ei toisissa tai mikä selittää hänen käyttäytymisessään tapahtuneen muutoksen.

Kvantitatiivisessa tutkimuksessa ilmiöitä *mitataan* tavalla tai toisella, esimerkiksi kyselyin, havainnoimalla tai haastatteleamalla tutkittavia. Joka tapauksessa syntyy numeerisessa muodossa oleva tutkimusaineisto. Tilastollisten menetelmien avulla voidaan esimerkiksi tutkia, miten suurta vaihtelua aineistossa on yksilöiden välillä, koululuokkien välillä ja niin edelleen. Vaikkapa kiusaamiskäyttäytymisessä yksilöiden välinen vaihtelu on hyvin suurta – Suomessa tavallisesti yli 95 prosenttia kaikesta tutkimusaineistossa esiintyvistä vaihtelusta – verrattuna vaikkapa koulujen väliin eroihin. Toisin sanoen lapset koulujen sisällä eroavat toisistaan paljon enemmän kuin eri kouluja käyvät lapset eroavat toisistaan. Jo sen vuoksi etenkin psykologian alan tutkija saattaa olla erityisen kiinnostunut yksilöiden välisistä eroista. Yksilöiden välisiä eroja kiusaamisessa ei voi kuitenkaan selittää esimerkiksi kouluun liittyvillä tekijöillä, kuten koulun koolla tai koulun ilmapiirillä, koska yksilöiden väliset erot ilmenevät samojen koulujen sisällä. Toki yksilön kokemus oman koulun ilmapiiristä on samaakin koulua käyvillä oppilailta hyvin erilainen, ja sitä voidaan tarkastella yksilötason muuttujana, jolla selitetään yksilöiden välisiä eroja. Lähtökohtaisesti yksilöiden välisiä eroja voidaan selittää yksilöön liittyvillä ominaisuuksilla: yksilön synnynäisellä temperamentilla, hänen omaksumillaan asenteilla, hänen empatiakyvyllään, hänen vanhempiansa asenteilla tai millä tahansa hänen aikaisemmillä kokemuksillaan – tai vaikka sillä, millaiseksi juuri hän kokee koulun ilmapiirin.

Usein ollaan myös kiinnostuneita siitä, miten yksilölliset tekijät vaikuttavat eri tavoin erilaisissa ympäristöissä. Tällöin tutkitaan sitä, millaiset yksilölliset ominaisuudet johtavat kiusaamiskäyttäytymiseen tai kiusatuksi joutumiseen tai miten vahvasti ne vaikuttavat erilaisissa ympäristöissä. Selitettävän yksilötason ilmiön ja sitä selittävien yksilöllisten tekijöiden yhteys vaihtelee eri konteksteissa, ja tätä vaihtelua voidaan selittää ympäristön ominaisuuksilla.

Yhä useammin tutkitaan myös yksilöiden sisäistä vaihtelua eli sitä, miksi yksilön toiminta vaihtelee erilaisissa tilanteissa. Tällöin kiinnostuksen kohteena eivät ole yksilöiden väliset erot vaan yksilössä tapahtuvat muutokset, esimerkiksi se, miksi Matti kiusaa joissakin tilanteissa mutta ei toisissa tilanteissa. Tuolloin selittäjätkin vaihtelevat eri tilanteissa, ja pyritään selvittämään, mikä tässä tilanteessa oli sellaista, että se sai aikaan tietyn toiminnan.

Kiusaamiskäyttäytymisen selitykset ovat monella systeemisellä tasolla, ja kvantitatiivisen psykologian näkökulmasta kunkin tason tekijät voivat selittää vain kyseisellä tasolla havaittua vaihtelua. Jos esimerkiksi koulujen välillä tietyssä maassa ei havaittaisi minkäänlaista vaihtelua vaan kaikissa kouluissa esiintyisi kiusaamista täsmälleen saman verran, olisi turha yrittää selittää kiusaamiskäyttäytymistä koulun ilmapiirin tai muiden kouluja kuvaavien suureiden avulla. Jos erot olisivat yksinomaan koulujen välisiä, selityksiä haettaisiin tietysti koulujen ominaisuuksista.

Pidän varsin outona ja tieteelliselle ajattelulle vieraana sellaista keskustelua, että olisi lähtökohtaisesti väärin tutkia vaikkapa yksilöiden ominaisuuksia kiusaamisen tai kiusatuksi joutumisen selittäjinä. Silloin myös jäisi yli 95 prosenttia ilmiön vaihtelusta ymmärtämättä. Meidän pitää pyrkiä selvittämään mahdollisimman kattavasti kaikki kiusaamiseen vaikuttavat tekijät, jotta voimme ilmiötä oikeasti ymmärtää. Minkään selityksen ei pidä olla ennalta poissuljettu. On tärkeää ymmärtää, että eri tason selittäjät valaisevat eri asioita. On aiheellinen kysymys, missä määrin kiusaamista selittävät yksilön piirteet tai yhteiskunnan rakenteet, mutta yksilöiden ominaisuuksilla ja yhteiskunnan rakenteilla voidaan selittää eri asioita.

Kvalitatiivisesti, laadullisesti orientoitunut tutkija voisi sanoa, ettei edellä oleva puhe ilmiön mittaamisesta ja vaihtelun selittämisestä ole kiinnostavaa eikä kerro mitään olennaista. Olen tietysti eri mieltä mutta ajattelen myös, että on tärkeää tehdä sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusta. Tutkimuskysymys – se, mitä kulloinkin halutaan saada selville – ratkaisee, mikä menetelmä kulloinkin on paras. Minkään tutkimuskysymys ei ole sinänsä ”väärä”, vaikkakin jokin kysymys voi olla paremmin perusteltu kuin jokin toinen. Esimerkiksi lasten välisten erojen selittäminen kiusaamiskäyttäytymisessä tai kiusatuksi joutumisessa on psykologian näkökulmasta erittäin perusteltu kysymys, samoin lapsen käyttäytymisessä ja kokemuksissa tapahtuvat muutokset. Erityisesti kriittisen kiusaamistutkimuksen edustajat näyttävät olevan sitä mieltä, että tämä ei ole tutkimisen arvoinen asia lainkaan, vaan selitykset tulisi hakea yksinomaan yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä.

Toisinaan kuulee sanottavan, että kiusatuksi joutumisen riskitekijöiden tutkimus patologisoi kiusatuksi joutuvia lapsia ja siirtää vastuun kiusatuksi joutumisesta heille. Olisiko todellakin parempi, ettemme tietäisi mitään tekijöistä, jotka lisäävät kiusatuksi joutumisen todennäköisyyttä, tai ihmisryhmistä, joita systemaattisesti sorretaan? Mielestäni tutkimustulokset aiheesta auttavat ymmärtämään ilmiötä ja valaisevat paitsi kiusaavien lasten toimintaa myös koko lapsiryhmän dynamiikkaa ja kiusaamisen mekanismeja. Se, että esimerkiksi sosiaalisesti epävarmat lapset valikoi-

tuvat kiusaamisväkivallan kohteeksi muita todennäköisemmin, kertoo paljon itse ilmiöstä. Se kertoo hyvin paljon niistä, jotka kiusaavat – ja totta kai vertaisryhmän ja yhteiskunnan normeista. Se ei sysää kiusatuille vastuuta kiusaamisesta, saati sen lopettamisesta. Itse asiassa näen asian aivan päinvastoin: se osoittaa, miten raukkamaisesta toiminnasta on kyse, ja lisää sekä kiusaavien lasten vastuuta käyttäytymisestään että aikuisten vastuuta siihen puuttumisesta. Samalla se osoittaa jotain tärkeää yhteiskunnassa vallitsevista käsityksistä.

Suomalaisesta kaunokirjallisuudesta löytyy mainio näyte siitä, miten kiusatuksi joutuvien lasten ominaisuuksiin kohdistuva tutkimus koetaan *huonoksi*, jopa *pahan-suovaksi* tutkimukseksi. Finlandia-palkitun Iida Rauman Hävitys-romaanin⁵ henkilöhahmon A:n sanoin tällaista tutkimusta tekevät ”keski-ikäiset, valkoiset, heteroseksuaaliset tutkijat, joiden pahantahtoisista hypoteeseista kumpuaa metodologisesti heikkoa tutkimusta ja yli-itsevarmoja johtopäätöksiä”. Tämä jos mikään on osuva esimerkki siitä, miten jonkin tutkimusaiheen katsotaan olevan lähtökohtaisesti *väärin tutkittu* – jopa tutkijat ovat vääränlaisia.

Siteeraan vielä Iida Rauman romaanin kohtaa, jossa viitataan johtamaani Challenge-projektiin⁶. Romaanihenkilönsä äänellä Rauma kysyy: ”Jos tarkoitus oli vaikuttaa yhteisön arvoihin ja asenteisiin, miksi pirussa ne eivät tutkineet yhteisön arvoja ja asenteita vaan kiusattujen genejä ja sen kuin vahvistivat ennestään stigmatisoitujen ihmisten stigmaa?” En tiedä, onko kyseessä tahaton vai tahallinen väärinymmärrys. Challenge-projektissahan tutkitaan erityisesti geenien vaikutusta siihen, miten altis yksilö on ympäristön vaikutuksille, tässä tapauksessa kiusaamisen interventio-ohjelmalle. Tuo projektin geneettinen osuus koskee ennen kaikkea sitä, miksi *yhteisön arvot, asenteet, ja toimintatavat* (ja niissä tapahtuvat muutokset) vaikuttavat vahvemmin joidenkin oppilaiden *kiusaamiskäyttäytymiseen* kuin toisten. Alttius ympäristövaikutuksille on osin geneettisessä kontrollissa, eikä tämä ole kiinnostavaa ainoastaan kiusaamiseen puuttumisen kannalta vaan paljon yleisemmin: ympäristöön vaikuttamalla voidaan vaikuttaa enemmän joihinkin yksilöihin kuin toisiin. Mitä taas tulee kiusatuksi joutumiseen, meillä on juuri perimän huomioimisen ansiosta mahdollisuus saada vahvaa näyttöä ympäristön ja kokemusten vaikutuksista kouluaikana kiusatuksi joutuneisiin henkilöihin. Rauma epäilee kirjassaan, ettemme kiusatuksi joutumisen korrelaatteja tutkiessamme lainkaan pohdi, mikä on syy ja mikä seuraus. Asia on aivan päinvastoin: ainoastaan perimän vaikutukset huomioimalla ja poissulkemalla voidaan vastata kysymykseen siitä, millaisia lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutuksia traumaattisilla kokemuksilla saattaa olla yksilöön.

Poimin yllä olevat esimerkit kaunokirjallisuudesta, mutta myös akateemisessa keskustelussa annetaan toisinaan ymmärtää, että jos tutkitaan yksilöitä, kielletään samalla yhteisön tai ylipäätään ympäristön merkitys. Tämä ei yksinkertaisesti pidä paikkaansa.

Ensinnäkin on enemmän sääntö kuin poikkeus, että esimerkiksi psykologian alalla tutkitaan yksilöitä heidän erilaisissa ympäristöissään. Tämä tarkoittaa sen tarkastelua, miten ympäristön ominaisuudet säätelevät jonkin yksilöllisen tekijän vaikutusta tutkittavaan lopputulokseen, kuten käyttäytymiseen, kokemukseen ja siitä tehtyyn tulkintaan – vaikka sitten kiusaamiseen tai kiusaamisväkivallan kohteeksi joutumiseen.

Toiseksi, jos joku keskittyykin tutkimaan vaikkapa muita kiusaavien yksilöiden ajatuksia ja käyttäytymistä, vieläpä jotain aivan tiettyä ominaisuutta noiden ajatusten ja käyttäytymisen taustalla – esimerkiksi niin sanottuja tunnekyelmiä piirteitä – ei tällainen tutkija kuvittele tarjoavansa eikä pyri tarjoamaan tyhjentävää selitystä kiusaamisilmiöstä. Todennäköisesti hän ajattelee tuottavansa yhden pienen tiedonpalasen, joka täydentyy muiden tutkimusten tuloksilla ja käy vuoropuhelua niiden kanssa. Hän ei ajattele, että kaikkien kiusaamisen tutkijoiden tulisi paneutua tunnekyelmiin piirteisiin, koska juuri niitä tutkimalla meillä olisi parhaat edellytykset ymmärtää kiusaamiskäyttäytymistä. Hän on kiinnostunut tuosta piirteiden kokonaisuudesta ja keskittyy siihen, mutta hän pitää tärkeänä sitä, että jotkut muut tutkivat aivan erilaisia kiusaamiseen liittyviä asioita täysin eri menetelmin ja hyvinkin eri näkökulmista.

Voiko tyyppillisen psykologisen kiusaamistutkimuksen ja kriittisen kiusaamistutkimuksen näennäinen yhteensovittamattomuus johtua siitä, että yhteiskunnallisia rakenteita kriittisesti tarkasteleva tutkija haluaa tuoda esiin yhden suuren selityksen filosofiseen peruskysymykseen ”miksi kiusaamista on olemassa”, kun taas psykologinen tutkimus lähestyy ilmiötä empiirisin, pikkuhiljaa kasautuvin tutkimustuloksin vastatakseen yhteen tarkasti rajattuun kysymykseen kerrallaan? Joka tapauksessa kiusaamisväkivalta on monimutkainen ilmiö, joka karkaa yksinkertaisilta selityksiltä. Vuoropuhelu ja aito yritys ymmärtää moninaisia näkökulmia ovat tarpeen, ja toivoisin tämän vuoropuhelun lisääntyvän. Paha tahtoa en tunnista kenenkään hypoteeseissa.